

УДК: 316.775.2 (043.3)

О. П. Чорба,

к. філософ. н.,

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
кафедра культурології

ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС І ДІАЛОГ: СУЧАСНІ АСПЕКТИ

Автор статті намагається застосувати дискурсивно-діалогічний підхід до політики, тому що сучасна ситуація передбачає вирішення різних політичних проблем і формування соціальних цінностей у демократичному суспільстві переважно шляхом соціального діалогу.

Ключові слова: діалог, дискурс, соціальна комунікація, консенсус.

Постановка проблеми. Політичні відносини усе більш знаходять дискусійний-дискурсивний характер і це відповідає вимогам демократичного суспільства. Співвідношення політичного діалогу з теорією політичного дискурсу і розгляд особливостей їхнього функціонування в сучасному демократичному суспільстві сьогодні є важливою як теоретичною, так і практичною проблемою.

Аналіз літератури. В науковій літературі політико-дискурсивним аналізом займалися багато дослідників, у тому числі Т. А. ван Дейк, Е. І. Шейгал, В. І. Карасик, Н. Д. Арутюнова, В. З. Дем'янков та ін. У цих дослідженнях термін дискурс визначався насамперед як соціальний діалог, що відбувся за допомогою соціальних інститутів, між індивідами, групами, організаціями.

Мета. Метою даної статті є спроба застосування до політики дискурсивно-діалогічного підходу. Автор звертає увагу на те, що дискурс, у тому числі і політичний, спрямований на уточнення смислів і вироблення загальної позиції, думки, оцінки, норми. А діалогічна форма політичного дискурсу дозволяє демократично обговорювати, створювати колективні рішення й одночасно стає для індивіда нормою права, яку він приймає осмислено і добровільно. Це, в свою чергу, обумовлює колосальну відповідальність учасників дискурсу за всі дії і рішення.

Основний матеріал. В самому широкому сенсі політичний дискурс визначають як використання мови в соціально-політичній сфері спілкування й у публічній сфері спілкування.

Вузького визначення політичного дискурсу дотримується, зокрема, голландський лінгвіст Т. ван Дейк. Він вважає, що політичний дискурс — це клас жанрів, обмежений соціальною сферою, а саме політикою. Урядові обговорення, парламентські дебати, партійні програми, мови політиків — це ті жанри, що належать сфері політики. Політичний дискурс — це дискурс політиків. Інституціональність політичного дискурсу полягає в тому, що він формується в такому інституціональному навколишньому оточенні, як засідання уряду, сесія парламенту, з'їзд політичної партії. Висловлення

повинне бути вимовлене професійним політиком і в інституціональному навколишньому оточенні. Таким чином, дискурс є політичним, коли він супроводжує політичний акт у політичній обстановці [1, С. 116]. Учасниками політичного дискурсу є представники органів влади, політичних партій і безпосередньо члени суспільства.

Сутність політики складає боротьба за владу конфліктуєчих сил і інтересів. Відповідно спілкування в політичній сфері відбиває ситуацію цієї боротьби, а політичний дискурс служить їй інструментом.

Відзначимо, що політичний дискурс знаходиться на осі “монологічність — діалогічність”. До цих полюсів тяжіють відповідно, тоталітарний і демократичний типи дискурсу. Діалогічність демократичного дискурсу міститься в його принциповій полемічності, що у свою чергу реалізується в принципах співробітництва і суперництва.

Якщо в тоталітарному політичному дискурсі діалогічність має суцільно зовнішній характер — впроваджуються атрибути, які створюють видимість діалогу (вибори, парламентські сесії, всенародні обговорення проєктів), то політичний діалог у країнах з розвинутою демократією орієнтований на пріоритет особистості, а не соціального інституту.

Варто звернути увагу на те, що, в політичному дискурсі формуються, влаштовуються і затверджуються політичні і соціальні норми, принципи, дії і цінності. При цьому процес обґрунтування з необхідністю припускає висунення різних точок зору. Тому політичний дискурс не може обійтися без елементів дискусії, полеміки, суперечки. Результатом політичного діалогу є ухвалення кінцевого рішення, консенсусу, що власне і робить різного роду дебати дискурсом. Але цей кінцевий результат з необхідністю припускає діалогічну форму в процесі його обговорення.

Слід зазначити, що не кожен діалог, а тим більше політичний, закінчується згодою, досягненням єдності в поглядах на проблему. Більш того, він може загострити незгоду і нерозуміння між сторонами. Однак сам принцип діалогізму припускає існування якоїсь цілісності, до якої прагнуть учасники діалогу. Це особливо важливо в соціальному, і тим більше політичному діалозі, що припускають не тільки обговорення, але і відповідну діяльність і в остаточному підсумку, ухвалення рішення. У такому випадку діалог приймає форму дискурсу. Останній — це і є предмет обговорення плюс соціальна ситуація плюс ідеологія. В остаточному підсумку, це закінчений діалог. Політичний дискурс конструюється спільно, для інших і завжди ідеологічно пофарбований.

Таким чином, політичний діалог, у якому досягається консенсус, і стає політичним дискурсом в умовах сучасної комунікації. Сучасні соціальні умови вимагають не просто обговорення, що може тривати до нескінченності, а ствердження визначених норм, цінностей, дій і впровадження їхньої у соціум.

Для формування дискурсу проводиться дослідження інтересів, потреб і цінностей визначеного електорату, що використовується при формуванні цінностей політичного дискурсу. Далі оцінюється реакція на запропонований дискурс і у відповідність з нею політичний дискурс коректується.

Саме тому інколи стійкі соціально-політичні ідеї (наприклад, комуністичні, ліберальні, консервативні і т. д.) починають трансформуватися і приймати різний характер у залежності від цінностей окремих індивідів, що змінюються, соціальних груп і організацій. Це цілком відповідає характеру демократичних перетворень у сучасному демократичному суспільстві. Тому немає абсолютної єдності в комуністичних, ліберальних, консервативних і інших політичних течіях. Вони будуються на різних дискурсивних підходах, виражаючи різноплановість сучасного соціуму.

Відзначимо, що цінностями політичного дискурсу є політичні переконання і цілі індивідуума чи суспільства, що відбивають у їхній свідомості стійку позитивну значимість тих чи інших змістів, принципів і явищ і набувають значення орієнтирів у світі політики. Але їх особливістю є мінливість, у цьому зв'язку виникає проблема гармонізації політичних цінностей соціальних груп і суспільства в цілому.

Отже, розглянемо, яким же чином відбувається процес дискурсивно-діалогічної взаємодії в політиці. Для цього необхідно простежити, яким чином діалогові відносини здобувають дискурсивний характер.

Діалог громадянина як особистості і представників політичної сили чи правлячої влади здійснюється на різних рівнях у різних формах: за допомогою листів, телеграм, скарг, демонстрацій, зустрічей із представниками влади на прийомі і т. д. У такому діалозі фіксуються потреби, інтереси, цінності окремих громадян і на їхній підставі представники органів влади, партії або соціальної організації формують конкретний дискурс. Далі неминує відбуватися вже діалог різних організацій, а відповідно, і діалог їхніх дискурсів. Діалогічна форма політичного дискурсу на рівні взаємодії представників якої-небудь політичної партії чи влади припускає проведення переговорів. Переговори проводяться між двома сторонами, що мають різні інтереси, але з загальним наміром прийти в перспективі до прийнятого, компромісного рішення — дискурсу.

Відзначимо, що мотиви і мета політичного діалогу можуть не збігатися в початкових стадіях обміну судженнями. Зближення мотивів і цілей поводження партнерів — генеральний напрямок оптимізації всього процесу переговорів, головна умова і база досягнення в підсумку взаєморозуміння і вироблення конструктивних взаємоприйнятих результатів.

Політичний дискурс, таким чином, найчастіше спрямований на співробітництво, в якій би формі воно не виражалось, навіть до вирішення різних конфліктних ситуацій. Однак, далеко не завжди переговори сприяють вирішенню конфлікту. Справа в тому, що переговори перетворилися у формалізовану політичну процедуру, що втрачає свою ефективність в тій мірі, в якій посередники прагнуть до придбання тактичних чи стратегічних переваг для власних країн або груп. Найчастіше це приводить до різнохарактерних розколів всередині країни. Прикладів тому безліч.

Відомий американський учений С. Хантінгтон у своїй книзі “Зіткнення цивілізацій” виділяє тип країн — розколоті, до яких відносить і Україну [2, С. 215]. Розколотими вони названі тому, що в них живуть великі групи населення, що відносять себе до різних цивілізацій. Вчений помічає, що

“лінія розламу проходить по Україні — прямо по її центру — от уже кілька сторіч”. Причиною розламу, на думку Хантінгтона, стала Брестська унія, укладена в 1596 році. Як приклад, який підтверджує теорію, політолог наводить результати виборів президента України в 1994 році. Захід України тоді в більшості підтримав Леоніда Кравчука, а частина Центру, Південь і Схід віддали голоси за Леоніда Кучму [2, С. 218]. Ці вибори відбили розкол між європеїзованими слов'янами в Західній Україні і російсько-слов'янським баченням того, у що повинна перетворитися Україна. Це не стільки етнічна поляризація, скільки культурна. Вибори президента України 2004 року ще більш підкреслили цю поляризацію, яка вилилася в багатотисячні мітинги і непримиренність прихильників Віктора Ющенка і Віктора Януковича.

Крім розколу між Заходом і Сходом країни, аналогічний розкол потенційно можливий і в Криму, але на інших цивілізаційних підставах, пов'язаних з поверненням кримських татар на півострів і труднощами їхньої інкорпорації в українське суспільство. В міру росту чисельності татар у Криму і відсутності в уряді визначеної стратегії ця проблема може стати досить гострою для України.

Однак в умовах глобальної тенденції до зменшення державних суверенітетів статус розколотої країни не означає автоматично її прийдешнього розпаду. І діалог різних політичних дискурсів цілком може вилитися в дискурс об'єднання країни.

Крім взаємодії “народ — влада”, можна говорити про взаємодію “влада — народ”, в якій переслідується головна мета — утримання чи завоювання влади. Для цього використовуються різні засоби вербального і невербального характеру. Як правило, політичні сили пропонують певний політичний дискурс у певному контексті. І завдяки тому, що в демократичних країнах внутрішня політика заснована на виборах, то вони вступають в діалог для того, щоб:

- спонукати виборця проголосувати за конкретного кандидата, його партію, рух;
- завоювати авторитет і зміцнити свій дискурсивний імідж;
- переконати виборця в правильності свого дискурсу і прийняти його в якості складової його світогляду;
- створити певний дискурсивний контекст за допомогою емоційно-психологічного настрою, бажаючи сформулювати при цьому позитивне чи негативне відношення до певної події, факту, особи. Адже спонукати проголосувати за конкретного кандидата можливо не тільки шляхом пред'явлення розумних аргументів, але і за допомогою засобів самореклами, або завдяки очорненню політичного супротивника в очах виборців і т. д.

В процесі сучасного політичного діалогу завжди виникає опозиція “свої — чужі”. Це опозиція різних соціокультурних цінностей, що визначається матеріальним і освітнім статусом, етнічною приналежністю, станом здоров'я і т. п. Захищаючи інтереси, можна впливати на емоції, грати на почутті боргу, на інших моральних установках. В сучасному політичному комунікативному процесі вже розроблені різні стратегії політичного

дискурсу: маніпулятивна стратегія, стратегія дискредитації і самопрезентації [3], а також аргументативна, агітаційна, інформаційно-інтерпретаційна стратегії, стратегія самозахисту і стратегія формування емоційного настрою.

Один з хитрих ходів — коли, висуваючи доводи в присутності когонебудь, зовсім не розраховують прямолінійно впливати на свідомість, а просто міркують уголос при свідках. Або, висуваючи доводи на користь того чи іншого положення, намагаються — від протилежного — переконати в тому, що зовсім протилежне тезі, і т. п. Політичний дискурс, за своїм характером спрямований на навіювання, враховує систему поглядів потентційного інтерпретатора з метою модифікувати наміри, думки і мотивування дій аудиторії [4]. Як у свій час відзначав А. Шопенгауер, мистецтво переконання складається у вмілому використанні ледь помітно торкаючихся понять людини. Саме завдяки цьому і відбуваються несподівані переходи від одних переконань до інших, іноді всупереч чеканням самого, хто говорить [5].

Успіх навіювання залежить від ступеня довірливості, симпатії, а завоювання вигідних позицій у цій області залежить від мистецтва того, хто говорить і від характеру слухаючого. Змінити його установки в потрібну сторону можна, зокрема, і вдало скомпонувавши свою мову, помістивши положення, що захищається, у потрібне місце дискурсу. Тільки створивши відчуття добровільного прийняття чужої думки, зацікавленості, актуальності, істинності і задоволеності, оратор може домогтися успіху в цьому навіюванні.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, у сучасних соціальних умовах особливо актуальним стає питання про врегулювання суперечливих соціальних проблем шляхом погодженого рішення з позиції інтересів особистості і суспільства в цілому. Тому діалогову форму політичного дискурсу можна вважати оптимальною для плідної взаємодії різних політичних сил у демократичному суспільстві.

Відзначаючи ж особливості формування політичного дискурсу в Україні, необхідно відзначити, що воно приходить на перехідний період і його майбутнє багато в чому залежить від того, наскільки ефективно вдасться перейти від мовчазної маніфестації влади безпосередньо до політичного дискурсу, за допомогою якого, власне, і здійснюється політика.

Переоцінка політичних цінностей повинна відбуватися не тільки серед політологів і політиків, а і безпосередньо серед українських громадян, тому що це стосується кожного. Українські громадяни досить широко включені в політичний дискурс, про це свідчить в цілому досить висока активність на виборах у різні структури влади.

Сьогодні більшість людей відчувають залежність свого повсякденного життя від політичних подій, розвитку економічних реформ і усвідомлює перспективний зв'язок свого майбутнього з майбутнім країни в цілому. Це включення в політичний процес приводить до відповідальності за власний політичний вибір і, отже, за суспільні вчинки. Тому сьогодні дуже важливо, щоб політичний дискурс в Україні був діалогічним і публічним на

відміну від монологічного дискурсу попередніх політичних систем, який все ще має свій вплив на хід політичних подій.

Відкрите суспільство характеризується тим, що в політиці стає значимою мова “Іншого”. Реальна політика вже не може обмежуватися тільки впровадженням монологічно створеного політичного проекту. Самі вдалі проекти можуть бути вироблені в процесі комунікації в рамках політичного дискурсу. У відкритому суспільстві дискурс є пріоритетним елементом політики і цим воно відрізняється від суспільства тоталітарного.

Отже, політика в сучасному українському суспільстві не повинна зводитися до прояву того, що осмислюється і розробляється не привселюдно або обмеженою групою політиків. Вона повинна існувати зовні, у світі, у політичному дискурсі, тому що на сьогоднішній день це самий оптимальний спосіб її повноцінного і перспективного існування.

Література:

1. Ван Дейк Т. А. Язык, познание, коммуникация: Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1989. — 302 с.
2. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М., 2003.
3. Карасик В. И. Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики: Сб. науч. тр. — Волгоград: Перемена, 1999. — 478 с.
4. Демьянков В. З. Политический дискурс как предмет политологической филологии // Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования. № 3. — М., 2002. — 184 с.
5. Шопенгауэр А. Мир как воля и представление: Пер. с нем. — Т. 2: Пер. с нем. — Мн.: “Попурри”, 1999. — 384 с.

Е. П. Чорба,

к. филос. н.,

Одесский национальный университети имени И. И. Мечникова,
кафедра культурологии

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС И ДИАЛОГ: СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ

Аннотация

Автор статьи пытается применить дискурсивно-диалогический подход к политике, так как современная ситуация предусматривает решение различных политических проблем и формирование социальных ценностей в демократическом обществе преимущественно путем социального диалога.

Ключевые слова: диалог, дискурс, социальная коммуникация, консенсус.

E. P. Chorba,

Ph. D.

Department of the Culturology (Cultural Studies),

Odessa I. I. Mechnikov National University

POLITICAL DISCOURSE AND DIALOGUE: CONTEMPORARY ASPECTS

Annotation

The author of article tries to apply discursively-dialogical access to politics as far as current situation provides solution of different political problems and formation of social values in the democratically society predominantly in a way of the social dialog.

Keywords: dialogue, discourse, the social communications, consensus.